

Селянсько-повстанський рух на Поділлі (квітень-листопад 1918 року)

Антонішин А.П.

Дана стаття висвітлює причини, перебіг і наслідки селянсько-повстанського руху на Поділлі в добу Української Держави Гетьмана Скоропадського.

Актуальність даної статті полягає у висвітленні селянсько-повстанського руху на Поділлі (квітень-листопад 1918 року) в добу визвольних змагань українського народу 1917-1920 років.

В українській історіографії відсутні праці, які конкретно стосуються суспільно-політичної ситуації на Поділлі в добу Гетьманату П. Скоропадського. Проте, окремі аспекти повстанського руху висвітлені в дослідженнях П. Григорчука, П. Захарченко, К. Гуменюка¹.

Після перевороту 29 квітня 1918 р. одним із завдань гетьманського уряду була стабілізація внутрішньополітичної ситуації в країні. Основні принципи і напрямки діяльності влади в реалізації цього завдання були визначені вже в її перших програмних документах. В гетьманській «Грамоті до всього Українського народу» зазначалось, що авторитет влади буде підтримуватись не спиняючись перед «найкрайнішими мірами», а в Урядовому повідомленні від 10 травня 1918 р. наголошувалось, що для "*...встановлення спокою в Україні...*" влада здійснить законодавчі і практичні заходи щодо "*...встановлення в країні ладу ...*" врятування "*... держави від злочасної анархії, грабунків, насильств і вбивств...*" Підкреслювалось, що гетьманська адміністрація докладатиме всіх зусиль до боротьби з шкідливою діяльністю агітаторів².

Отже, основні напрямки діяльності виконавчої влади щодо стабілізації внутрішньополітичної ситуації передбачали: а) підняття на належний рівень авторитету державної влади; б) наведення громадського порядку; в) боротьбу із злочинністю; г) боротьбу з політичними противниками режиму.

На Поділлі особливо гостра кризова ситуація склалась в прикордонних повітах: Могилівському, Ямпільському, Балтському та Ольгопільському, де

місцева влада втратила будь-які засоби впливу серед населення. В Ямпільському повіті ще з початку березня 1918 року, за активної підтримки більшовицьких агітаторів по селах почали створюватись так звані загони самооборони. Їх організацією зайнявся, бувший комендант зимового палацу, більшовик Федір Криворучко.

Перший загін було створено в селі Качківці кількістю біля 300 чоловік. Згодом подібні загони було організовано в Дзигівці, Яланці, Писарівці і Клембівці. Головною метою керівників цих загонів було утримання влади більшовиками в регіоні, однак встановлення гетьманської адміністрації на початку травня 1918 року змусило їх підняти повстання в повіті, задля захоплення повітового центра м. Ямпіль.

Важливу роль у повстанні відіграли солдати-більшовики, які повертались з фронту через Ямпільський повіт. Вони підбурювали і агітували населення краю на збройний виступ, користуючись слабкістю місцевої влади. Однак жителі більшості сіл не приставали до повстанців, толерантно ставлячись до нової адміністрації. В той же час жителі Дзигівки, Яланця, Ратуші і Вербки Ольгопільського повіту готові були підтримати повстання³. Вже на 16 квітня 1918 року об'єднаний загін Ф. Криворучка налічував сім тисяч чоловік⁴.

20 квітня 1918 р. повітовий комісар Ганько в телеграмі Подільському губернському комісару Центральної Ради повідомляв: *«Коли Криворучко візьме Ямпіль, то його підтримає весь повіт. Тому задля уникнення серйозного кровопролиття потрібно зараз зібрати тисячі дві війська і знешкодити центр повстанського руху в селі Качківці, коли не можуть австрійці чи німці просити із Сорок румунські війська»*⁵.

Однак повстанцям вдалось випередити регулярні австро-угорські частини. На початку травня групою більшовиків – К.Чорноморцем, Є.Наймушиним, Є.Вакуленком, Л.Кацовим, Н.Сажовим за участю місцевих жителів в м. Ямполі було вчинено напад на військову залогу, що розміщувалась в приміщенні школи, в результаті чого весь загін було обеззброєно. Це стало знаком для інших повстанців в повіті. Вже за кілька днів весь південь

Ямпільського повіту був охоплений повстанням. Головні сили повсталих 7 травня вирушили з Качківки до Ямполья, однак регулярні австрійські частини не дали об'єднатись повстанцям⁶. Ямпільських більшовиків було взято в облогу, а загін на чолі з Криворучком відступив назад в район Качківки.

Повстанці протримались недовго. Вже 18 травня, коли качківські селяни-більшовики захопили австрійські фури з хлібом, австрійці у відповідь 19 травня після недовгого бою, розгромили більшовиків і увійшли в село⁷. Під час бою було вбито одного австрійця і 60 селян, згоріло 219 хат⁸. 22 травня опір повсталих було повністю зламано. Села Писарівка, Клембівка та Дзигівка було обеззброєно і зайнято австрійськими військами, а Ф. Криворучко з невеликою частиною загону змушений відступити на територію Ольгопільського повіту⁹.

Таким чином, перший із відомих нам збройних виступів подільського селянства супроти гетьманської адміністрації весною 1918 року призвів до встановлення в повіті більшовицької влади. Австрійські військові в боротьбі з повстанцями наштовхнулися на поки що погано організований, без чітких цілей і певних завдань селянський рух. Проте, навіть у цих умовах, ямпільське селянство показало себе грізною силою, здатною боронити власні здобутки будь-якими засобами.

Поряд з цим повстанням більшовики організовували ще декілька невеликих виступів. Так в окрузі містечка Жванця Камянець-Подільського повіту озброєні загони було сформовано у вісімнадцяти селах. Однак австро-угорська контррозвідка вчасно дізналась про нього і попередила виступ. На обеззброєння селян було командировано 240 австрійських солдат з кулеметами та козаків повітової сотні¹⁰. В місті Тульчині Брацлавського повіту 9 травня відбулись загальні збори селян в кількості 3-х тисяч чоловік. Було ліквідовано місцеву владу і обрано тимчасовий революційний комітет, до складу якого увійшло по одному депутату від сіл: Аннополя, Богданівки, Біловусівки, Войтівки, Гути, Журавлівки, Захаряшівки, Клебані, Кинашева, Кирнасівки, Крищинець, Кобилівки, Михайлівки, Мазурівки, Нестерварки, Столипіно і Холодіївки, три представника від населення Тульчина і чотирьох представників

старого комітету¹¹. Головою ревкому обрано В.В. Ульріха, а військовим комісаром призначено Є.Ф. Розвадовського. Повстанці утримували владу в місті до початку червня, коли Тульчин повністю перейшов до рук гетьманської адміністрації¹².

До кінця травня по всій губернії ще виникали стихійні виступи селян, які швидше були схожі на спроби пограбування ще уцілілих поміщицьких господарств, ніж на організовані виступи проти нової адміністрації. В той же час по всій Україні йшло налагодження чіткої системи адміністративно-територіального устрою та підпорядкування гетьману органів самоуправління.

19 травня 1918 року до виконання обов'язків старости Подільської губернії приступив С.І. Кисельов¹³. Завдяки його професійним діям на Поділлі швидко був організований міцний адміністративний апарат¹⁴, який приступив до реалізації політичної та економічної програм гетьмана.

Головним завданням нової влади була стабілізація політичної ситуації і встановлення соціальної рівноваги. Саме з метою реалізації гетьманської внутрішньої політики С.І. Кисельов 29 травня видав розпорядження всім повітовим і волосним старостам в обов'язковому порядку повідомити населення на сходах з усіма пунктами гетьманської грамоти і декларації уряду щодо аграрного питання¹⁵.

Для припинення численних правопорушень С.І. Кисельов застосував засоби правового регулювання суспільних відносин. Вже в своєму першому зверненні "До населення Поділля" від 1 червня 1918 р. він закликав подолян *"...до розсудливості, спокою і допомоги уряду у встановленні необхідного державного ладу..."*, попереджаючи, *"...що невиконання вимог урядової влади, порушення ладу..."* будуть каратись *"...самими суворими засобами..."*¹⁶ Губернський староста категорично вимагав від селян повернути пограбовану власність поміщиків, припинити випаси худоби на посівах землевласників і вирубки лісів. Крім того, влітку 1918 р. губернським старостою було видано ще низку постанов які, на його думку, мали сприяти стабілізації ситуації в сфері правопорядку. Так, 1 червня 1918 р. видано наказ: всім жителям Поділля здати

всю вогнепальну зброю, вибухові речовини та інше військове майно. 3 липня 1918 р. постанова губернського старости закликала населення припинити руйнування і пошкодження державного майна, зокрема, засобів зв'язку¹⁷.

З метою підвищення авторитету влади серед населення С. Кисельов звернувся до місцевого ієрарха православної церкви, розгалужена структура якої (1626 церков, що входили до складу 67 благочинних округ Подільської єпархії) забезпечувала реальні засоби впливу у суспільстві. В листі до виконуючого обов'язки єпископа Подільського і Брацлавського Пімена в червні 1918 р. С.Кисельов запропонував йому оголосити звернення церкви до народу про підтримку Гетьмана і згадувати його ім'я при богослужіннях. Тоді ж губернський староста повідомив повітових адміністраторів, що їм необхідно заручитись згодою благочинних, шляхом відповідних з їх боку вказівок духовництву, надавати старостам всебічну допомогу в справі встановлення законності і порядку. Для цього, вважав Кисельов, духовенство повинно в своїх проповідях і в усіх випадках спілкування з вірними закликати до підпорядкування владі, дотримуватись порядку. Як і Пімен, благочинні краю погодились допомагати владі¹⁸.

Однак спроби відновлення порядку наштовхувались на серйозні перешкоди. Існує принаймні дві найголовніші причини цього. Першу з них висловив після 36 днів діяльності нової влади губернський комендант Поділля С.Я. Сороченко, який зазначав, що більшість населення за часи революції й анархії відвикли підкорятися будь-яким правилам і тому намагання влади повернути їх поведінку в рамки законності викликали протидію¹⁹. Друга причина, що ускладнювала процес відновлення правопорядку, на думку одного з німецьких дипломатів, полягала в гетьманській аграрній політиці, яка відновила поміщицьке землеволодіння, однак нічого не зробила для вирішення проблеми малоземелля селян і тим самим автоматично викликала негативне ставлення селян до нової влади²⁰.

Невдоволене аграрною політикою влади селянство ігнорувало її розпорядження щодо повернення розграбованого поміщицького майна, здачі зброї

та ін. Тому для підтримки авторитету влади гетьманська адміністрація була змушена вдаватись до заходів примусового характеру. Оскільки діяльність Державної варти в травні - червні 1918 р. ще не була налагоджена, на прохання гетьманських урядовців примусові заходи забезпечували підрозділи окупаційних військ. Так, 18 червня 1918 р. Кисельов наказав повітовим старостам обеззброювати селян при допомозі австро-угорських військових загонів, не спиняючись перед застосуванням збройного примусу, включаючи обстріли сіл²¹. Виконуючи це розпорядження урядовці Поділля разом із загонами австро-угорців з конфіскаційною метою здійснювали рейди по селам. Вони часто набували характеру карних експедицій, які накладали на селян за нездачу зброї контрибуції, здійснювали езекуції (тілесні покарання) арешти, розстріли непокірних.

Загалом відновлення поміщицького землеволодіння за допомогою карних експедицій було типовим явищем для Правобережної України, коли польські землевласники незважаючи на заборону влади і, зокрема, С. Кисельова в Подільській губернії самовільно їх організовували для якнайшвидшого повернення свого майна. Таким чином, поміщики ігнорували законні шляхи повернення своєї власності - через земельні комісії. Отже, право приватної власності відновлювалось незаконними методами. Гетьманська адміністрація не змогла перешкодити цьому процесу. Численні протести Гетьмана австро-угорському командуванню в Одесі з вимогою припинити карні експедиції, які вбивали клин між владою і селянством, були безрезультатними.

В цілому, примусові методи наведення громадського порядку, повернення поміщицької власності були лише частково дієвими і врешті правопорядок повністю відновити не вдалось. А занадто часте використання силових методів тільки збільшило соціальну напругу в селах. Значне невдоволення гетьманською владою, австро-угорцями і найбільше - поміщиками, які організовували карні експедиції, вилилось у численні правопорушення, що значно посилило криміногенну ситуацію.

Особливого поширення набули злочини вчинені на ґрунті аграрних відносин. Протести селян відновленню поміщицького землеволодіння набули таких радикальних форм, як вбивства і пограбування поміщиків та управителів їх маєтків, підпал економій землевласників. Зазначені правопорушення були зафіксовані ще в кінці травні 1918 р. і продовжувались майже весь період існування Гетьманату. Так, в травні 6 озброєних злочинців жорстоко вбили поміщика Ф.Ю. Вишневського в с. Вербка-Волоська (Ольгопільський повіт), в червні - невідомий злочинець застрелив управителя маєтку в с.Грижинці (Вінницький повіт), в липні - 6 чоловік здійснили напад на палац поміщика Л. Раковського в с. Козинці (Вінницький повіт) і викрали значну кількість золотих і срібних речей, в серпні - 14 грабіжників напали на будинок поміщиці Ценіної в с. Катюжанах (Могилів-Подільський повіт) і пограбували речей на суму 9 тис. карбованців та вбили управителя її маєтку²². Крім того, в травні 1918 р. в с. Берестовцях (Гайсинський повіт) була "*...розбита економія власника Закржевського...* ", а в с.Печорі (Брацлавський повіт) селяни зруйнували і розграбували маєток графа Потоцького. В червні 1918 р. в с.Сутисках (Вінницький повіт), невідомими злочинцями був підпалений палац графа Гейдена²³.

В зв'язку з складною політичною ситуацією (поширення протиурядової агітації, розвиток повстанського руху) уряд змушений був здійснити розширення функцій Державної варти, реорганізував її структуру. За ініціативою губернського старости Поділля, яку підтримали й інші керівники регіонів, 29 червня 1918 р. було створено губернські освідомчі відділи, основна функція яких полягала у боротьбі із державними злочинами (антиурядова агітація, бандитизм). Начальник відділу призначався директором Департаменту Державної варти і підпорядковувався безпосередньо губернському старості. На новостворену посаду в структурі варти в Подільській губернії було призначено П.О Ніколіна. Таким чином, з червня 1918 р. Державна варта поєднувала функції поліції і спецслужби.

Для забезпечення ефективної боротьби з противниками режиму старостам були надані надзвичайні права. Так, 5 липня 1918 р. адміністраторам надано повноваження здійснювати позасудові обшуки, арешти і висилки громадян на примусові роботи за межі України.

Враховуючи суспільну небезпеку протиурядової агітації і повстанського руху, уряд зберіг систему українських військово-польових судів створену ще Центральною Радою. До неї входили 19 судів, в тому числі - Вінницький і Кам'янець-Подільський. Однак компетенція зазначеної системи судів була значно розширена в липні 1918 р., коли їм надали повноваження розглядати справи про всі злочини проти державного устрою України, про напади на урядових осіб цивільних відомств при виконанні службових обов'язків, про навмисне знищення або пошкодження майна²⁴.

Дані заходи центральної та місцевої гетьманської адміністрації тимчасово призупинили анархічні виступи в регіонах. Однак продовження каральних експедицій викликало серед населення нарікання. Цьому сприяла й агітація з боку українських соціал-революціонерів. В донесенні старости Кисельова Міністерству Внутрішніх Справ від 24 червня 1918 року повідомляється: «Протягом червня 1918 року масових виступів серед населення не спостерігалось, але посилюється агітація серед населення, особливо в Брацлавському і Ямпільському повітах. В чотирьох волостях Балтського повіту розпочалась активна агітація спрямована на повалення гетьманської влади в повіті»²⁵.

Ці попередження з боку Подільського старости підтвердились вже досить швидко. Найсприятливіші умови для виступів склались у Могилівському повіті де в м. Могилів-Подільську військовим комендантом був відомий військовий і громадський діяч УНР Андрій Вовк²⁶. За його активної діяльності в охоронні козачі сотні набирались прихильники Центральної Ради, проходили там вишкіл, а потім направлялись по селах для проведення агітаційно-підготовчої роботи та створення боєздатних загонів. На комплектацію цих загонів в липні 1918 року

було викрадено з комендантських арсеналів 1467 гвинтівок, 21 кулемет та велику кількість набоїв²⁷.

Планомірній підготовці до виступу завадив арешт 8 серпня у м. Барі 12 козаків та командира охоронної півсотні Могилівського повіту за звинуваченням у грабунках. По даній справі місцева адміністрація одразу почала проводити розслідування, по закінченню якого винних мали передати австрійському польовому суду, вирок якого був передбачуваний і однозначний – смертна кара²⁸.

Тому повстанський штаб, який складався переважно із членів лівого крила УПСР, 12 серпня прийняв рішення розпочати загальне повстання в ніч на 14 серпня²⁹.

Вночі 14 серпня комендантська сотня на чолі з Андрієм Вовком покинула місто і рушила на Бар³⁰. В самому ж повіті повстання очолив член партії українських соціал-революціонерів селянин із с. Серби Біляно-Шаргородської волості Пастухов. Його загін спочатку не перевищував і 50-ти чоловік³¹, однак вже через кілька годин до них приєдналось селяни Кукавської, Вендичанської, Лучинецької і Яришівської волостей. Вже на 15 серпня кількість повсталих становила від однієї до двох тисяч чоловік³². Того ж дня в Струсово бунтівники розстріляли начальника Повітової Державної Варти Данізієвського і його помічника Сьомашко, які направлялись в Кукавку, для переговорів з керівниками селянського руху³³.

Місцева влада відреагувала миттєво, сповістивши про такий стан речей в місто Ямпіль командира 35 полку Альтмана, а командир австро-угорської 6 стрілкової бригадної команди Шквара підняв питання перед місцевою адміністрацією про переведення повіту на військовий стан. На придушення повстання було відправлено австрійські частини з Копайгорода на Яришів, Сербинівці, Кукавку, а на Лучинець, Струсово, Вендичани із Ямполья. Крім того вирушили війська із Жмеринки на Вендичани та з Мурованих Куриловець на село Рівне³⁴.

Головні бої розвернулись в районі Кукавка – Рівне – Ялтушків – Біляни-Шаргородські. Зібрані майже з усього повіту повстанські загони вступили в бій з переважаючими силами австро-угорських військ. В результаті чого с. Рівне було повністю знищено артвогнем австрійців³⁵, а повстанці змушені були розділитись – частина загону рушила на с. Сліди, а інша під тиском австрійців - на Ольчедаїв. 17 серпня загін повстанців кількістю 500 чоловік зіткнувся з австрійськими частинами поблизу Білян-Шаргородських. Після нетривалого бою залишки селянського загону відступили в села Березівку та Лужок Ямпільського повіту³⁶.

Загін Пастухова пробивався далі на територію Брацлавського повіту, де в районі Холодіївки підняв повстання І.Боб, активний діяч української партії соціалістів-революціонерів, однак поблизу Джурина повстанців вже очікував батальйон австрійців. В результаті запеклого бою бунтівники були повністю розбиті. Кількість вбитих і поранених сягала близько 400 чоловік, лише невелика частина на чолі з Пастуховим змогла прорватись і влитись в загін Боба³⁷.

З'єднавшись 20 серпня в районі Щуранського лісу повстанський загін нараховував всього близько 150 чоловік. Повстанці, одразу вирушили в село Кічман, де почали грабувати місцеву економію. Проти них з Брацлава вирушила козака сотня, під тиском якої селяни змушені були розбігтись по домівках³⁸.

Вже на 22 серпня повстання себе повністю вичерпало. В Могилівському повіті заворушення було повністю придушено, а в Ямпільському повсталі ще контролювали частково Шаргород, Зведенівку, Деробчин та Джурин³⁹.

Взагалі повстання підняте 14 серпня, не отримавши підтримки у селян, ліквідувалось само по собі, в багатьох селах селяни самі захоплювали і здавали варті повстанців. Вперше серйозно себе проявила і Державна Варта. Саме завдяки зусиллям її агентів 23 серпня було заарештовано А. Вовка і переправлено його до Лук'янівської в'язниці⁴⁰. 27 серпня австрійці в Кукавському лісі захопили в полон ватажків повстання - Пастухова та його

двох братів, після недовгого польового суду їх було повішано. Під час боїв села Рівне і Біляни-Шаргородські були повністю спалені австрійськими військами, а на села Бортники накладено контрибуцію в 300 тисяч рублів, Михайлівку – 100 тисяч рублів⁴¹. Загальна сума контрибуції, яку наклали на бунтівні села склала 2 млн. рублів.

Скористатись ситуацією, яка склалась в губернії спробували більшовики в м. Ялтушкові Могилівського повіту. Ревком, очолюваний М.Ю.Магдієвим та братами Боднарами, постановив підняти повстання проти влади 19 серпня⁴². Вранці цього ж дня робітники цукрового заводу і місцеві селяни обеззброїли і знищили місцеву варту, заарештували волосне управління і захопили цукровий завод. Повстанці одразу оголосили мобілізацію чоловіків від 18 до 45 років. Дві роти австрійських солдат, які дислокувалися в містечку, змушені були з боями відступити. Проте на другий день прибув батальйон австрійців і угорців з артилерією, який вступив в бій з повстанцями. В результаті - 200 будинків в Ялтушкові і 180 в Слободі Ялтушківській було спалено, а 50 полонених повстанців розстріляно, в тому числі - всіх членів ревкому⁴³.

Значна кількість учасників серпневих повстань на Поділлі була заарештована. Тільки в Жмеринській в'язниці, за спогадами більшовика Тимощука, в серпні 1918 р. утримувалось близько 1800 повстанців⁴⁴. В цілому в зоні австро-угорської окупації в Південній Україні і, в тому числі, на Поділлі було арештовано від 7 до 30 тисяч осіб.

Попри зусилля більшовиків, провід селянсько-повстанського руху на Поділлі влітку 1918 року у своїх руках міцно тримали українські есери. Велику допомогу в повстаннях есерам надавала Всеукраїнська Рада селянських депутатів, особливо її низові організації. Про те, вже наприкінці літа 1918 року політичні партії втратили надію підняти загальнонародне повстання. Переконавшись у політичній апатії селянства, політичні лідери почали шукати інших шляхів до підняття народних мас проти існуючого режиму.

В перших числах листопада з Австрії прийшли звістки про демократичну революцію, яка там відбулась. Австрійські і угорські солдати з частин, що

перебували в Жмеринці, Балті, Кам'янці-Подільському, почали арештовувати і розстрілювати власних офіцерів⁴⁵, а в Ольгополі солдати разом із селянами розгромили в'язницю, спричинивши анархію в повіті⁴⁶.

В Летичівському і Літинському повітах на початок листопада діяло понад 20 партизанських загонів, які в перших числах листопада об'єдналися під керівництвом М.Я. Ревуцького і Н. Сандлера та захопили Летичів, встановивши контроль над значною частиною повіту. На цій території було проголошено Летичівську Радянську республіку⁴⁷. Схожа ситуація склалась в районі Деражні, де діяли загони Д.К. Туза, Л.П. Панасюка та С.Н. Шіндера чисельністю близько 400 чоловік. В середині листопада після кровопролитних боїв із Державною вартою вони зайняли Деражню, де проголосили радянську владу і утворили революційний комітет⁴⁸, але всі ці самопроголошені радянські республіки припинили своє існування з приходом військ Директорії.

Повстання, яке підняла в середині листопада Директорія на території України, в Подільській губернії не отримало тієї підтримки, яке від нього очікували. В селах Пеньківка, Билини, Яцківці, Іскрень відбулися стихійні мітинги із закликом до повстання супроти гетьманської влади, але через свою політичну млявість і бажання лише громити поміщицькі маєтки селянство фактично само ліквідувало виступи проти місцевої влади, обмежившись погромами ще уцілілих економік⁴⁹.

В цілому в травні-листопаді 1918 р. збройні виступи селян проти влади відбулись в ряді населених пунктів 34 повітів Української Держави⁵⁰. В Подільській губернії у березні - червні 1918 рр. діяв 41 повстансько-партизанський загін⁵¹. Найбільшим селянським виступом в гетьманській Україні було Звенигородсько-Таращанське повстання в Київській губернії в червні-липні 1918 р., в якому взяло участь близько 40 тис. селян. Загалом, як свідчить німецький фельдмаршал фон Ейхгорн в тих чи інших формах протесту і в тому числі - в повстанському рухові взяло участь 10-12% українських селян. Зазначений показник по Україні становить 2,5-3 млн., а на Поділлі - 325,2-390,2 тисяч селян. Не менше 10 тисяч громадян України було вислано на примусові роботи до

Австро-Угорщини і Німеччини. Значних втрат зазнали і окупанти - 30 тисяч їх військових загинуло в боях з повстанцями⁵².

Таким чином, за гетьманату внутрішньополітична ситуація була певною мірою стабілізована. Однак, ті методи, якими вона здійснювалась і, в тому числі – використання сили у відновленні правопорядку, були серйозним прорахунком уряду. А залучення окупаційних військ до виконання деяких внутрішньополітичних функцій держапарату (арешти агітаторів, боротьба з повстанцями) не підвищило авторитет влади серед населення, оскільки у всіх зловживаннях окупантів (реквізиції і контрибуції продуктів у селян під час карних експедицій) звинувачувалась насамперед гетьманська адміністрація. Значною помилкою уряду у вирішенні завдання стабілізації внутрішньополітичної ситуації було те, що для цього не були застосовані комплексні заходи. Зробивши ставку на силові методи у відновленні законності і порядку, режим не встиг дати більшості населення (селянам) найголовнішого для них – землі. А відновивши поміщицьке землеволодіння, влада викликала нову хвилю аграрних правопорушень і зростання повстанського руху.

Не була достатньо налагоджена діяльність Державної варти, на стадії формування перебували українські збройні сили. Все це призвело до того, що у вирішальний момент, з втратою підтримки окупаційних військ, Гетьманат виявився безборонним перед збройним виступом Директорії УНР.

Джерела та література:

1. Григорчук П.С. Політичне становище на Поділлі в період Гетьманату Павла Скоропадського//Україна: минуле, сьогодення, майбутнє. Збірник наукових праць. – К., 1999. – С. 183-188; Захарченко П. – Селянська війна в Україні: рік 1918. - К., 1997. – 188 С.; Гуменюк К. С. Боротьба трудящих Поділля з австро-німецькими окупантами в 1918р.// Боротьба за владу Рад на Україні. - К., 1977. – С. 149 – 152; 2. Державний вісник. - № 1. – 1918 р. - 16 травня; 3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 628. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 255; 4. Там само. – Ф. 1078. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 27; 5. Там само. – Ф. 628. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 258; 6. Наймушин Є. Боротьба проти петлюрівсько-гетьманського режиму в Ямпільському повіті//В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної б-би на Поділлі – Хмельницький, 1958. – С. 225; 7. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 319; 8. Наймушин Є. Вказ. праця. – С. 225; 9. Нова Рада. – № 83 – 1918 р. – 24 травня; 10. ЦДАВО України. – Ф. 628. – Оп. 1. – Спр. 16. –

Арк. 297; 11. Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918р. – грудень 1920р.): Документи і матеріали. – Вінниця, 1959. – С. 41; 12. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. - К., 1972 - С. 633; 13. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр.3. – Арк. 2; 14. Григорчук П.С. Вказана праця. – С. 183; 15. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 3 – Арк. 4; 16. Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 5; 17. Подільські губерніальні відомості. – 1918 р. – 2 червня; 18. Ульяновський В. І. Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату П. Скоропадського). - К., 1997. - С. 254; 19. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО) – Ф. Р. – 1196. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 6; 20. Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов) - М., 1936. - С. 92; 21. ЦДАВО України - Ф. 1793. - Оп. 1. - Спр. 9. - Арк. 31; 22. ДАВО. – Ф. Д – 192. – Оп. 3. – Спр. 300. – Арк. 1; Ф. Р – 1196. – Оп. 1. - Спр. – 32. – Арк. 62, 219, 261; Слово Подолии. - № 51 – 1918 р. - 17 июля; 23. ДАВО - Ф. Р - 1196. - Оп. 1. - Спр. 4. - Арк. 139 зв.; Спр. 32. - Арк. 9; Спр. 33.-Арк. 63; 24. Мироненко О. Виняткове судочинство в Українській державі. // Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник. - К., 1997. - С. 50 – 52; 25. ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 23; 26. Захарченко П. – Вказана праця. – С. 100; 27. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 1077. – Арк. 19 зв.; 28. Там само. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 86; 29. Там само. – Ф. 2311. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 44; 30. Там само. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 81; 31. Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 154; 32. Там само. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 255. – Арк. 21; 33. Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 44. - Арк. 10; 34. Там само. – Ф. 1216. – Оп. 1 - Спр. 76. – Арк. 85; 35. Там само. – Ф. 2311. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 44 зв.; 36. Там само. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 255. – Арк. 22; 37. Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918р. – грудень 1920р.): Документи і матеріали. – Вінниця, 1959. – С. 83; 38. ЦДАВО України. – Ф. 2311. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 45 зв.; 39. Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 155; Ф. 2311. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 46 зв.; 40. Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 79; 41. Там само. – Ф. 2311. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 47 зв.; 42. ДАВО. – Ф. Р - 4205. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 38; 43. ЦДАВО України. – Ф. 2311. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 45 зв.; Газета «Киевский коммунист». – № 1 – 1918 р. – 22 вересня; Історія міст і сіл Української РСР.Вінницька область. - К., 1972. - С. 127; 44. ДАВО - Ф. П. - 138. - Оп. 2. - Спр. 21. - Арк. 10; 45. ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 207; Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918г. – Б.м., 1942. – С. 196; 46. ЦДАВО України. – Ф. 1216. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 228; 47. Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920). – М., 1966. – С. 83; 48. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р.-3218, - Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 3; Печенко Г. Партизани Деражні в боротьбі проти окупантів та петлюрівських банд//В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної б-би на Поділлі – Хмельницький, 1958. – С. 209; 49. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 152; 50. Мироненко О. Крах маріократії П. Скоропадського // Українське державотворення: не витребуваний потенціал: словник-довідник. – К., 1997. – С. 255-256; 51. Гуменюк К. С. Вказана праця. - С. 150; 52. Захарченко П. Вказ. праця - С. 52-81.